Paměť pražského jara v českém veřejném prostoru padesát let poté

Markéta Devátá

„Vím, byla by to chyba plivat na pomníky,“ zpíval Karel Kryl v jednom z ikonických protestsongů¹ v reakci na srpnovou okupaci „Stalinovými vnuky“ a pravděpodobně i na skutečnost, že připomínky sovětských osvoboditelů z roku 1945, vybudované v Československu po válce, se hanobily – strhávaly se, odstraňovaly se z nich symboly, pomalovávaly se hesly a vzkazy, jak ukazují dobové fotografie. „Obrazoborectví“ těchto pomníků, jímž lidé dávali průchod své frustraci, je jednou z forem paměti pražského jara a zároveň předznamenává, že invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968 je jejím klíčovým momentem.

Tento článek se věnuje komemoraci pražského jara ve veřejném prostoru, jak se za padesát let, jež nás od společenských a politických událostí roku 1968 a 1969 dělí, postupně zhmotnila v různé trvalé připomínky. Sleduje postupné vytváření kolektivní paměti prostřednictvím budovaných pamětních míst a zaměřuje se na otázku, jakou reflexi pražského jara dnešní společnosti předkládají.²

1 KRYL, Karel: Tak vás tu máme (Bratři) (1968). In: TÝŽ: *LP Rakovina*. München, Primaphon 1969.

2 Článek vychází z příspěvku předneseného na konferenci „Pražské jaro 50 let poté: Velké krize komunistických režimů ve střední Evropě v transnacionální perspektivě“ (*The Prague Spring 50 Years After: Great Crises of Communist Régimes in Central Europe in a Transnational Perspective*), která se konala v Praze ve dnech 13.–15. června 2018. Využívá dokumentaci pamětních míst na komunistický režim pořízenou Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., která je dostupná na internetové stránce www.pametnimista.usd.cas.cz. Dále v textu v souvislosti s jednotlivými zmiňovanými připomínkami již na tuto webovou dokumentaci neodkazuji.

V českých a moravských městech a obcích nalezneme již na devět desítek pamětních artefaktů, které k pražskému jaru odkazují, většinou připomínáním určitých dílčích a regionálně vymezených událostí.³ Až právě k padesátému výročí v roce 2018 se objevily první připomínky, jež se pokoušejí o shrnující „normativní“ výklad procesu, který se v Československu před padesáti lety odehrál. Obě tyto pamětní desky se přitom pojí s iniciativou paměťových institucí. Deska v jihomoravských Boskovicích umístěná na budově galerie Zwicker je pojata jako slovníkové heslo se základní faktografií – připomíná, že „okupace ukončila nadějně reformy našeho státu a započala normalizaci“. Desku zřídil majitel galerie, jež se nachází v bývalé židovské čtvrti a věnuje se připomínání osudů židovského obyvatelstva Boskovic; pamětní deska upomínající na Srpen '68 tedy z jejího tematického záběru vybočuje. Představuje typ ryze individuální komemorační iniciativy, která je pro iniciátora osobně důležitá.⁴ Druhá pamětní deska přibyla na centrálním českém *lieu de mémoire* – na Václavském náměstí v Praze. Národní muzeum zveřejnilo záměr již v roce 2013 spolu s výzvou, aby se veřejnost na konečné podobě desky podílela.⁵ Předběžné oznámení souviselo s celkovou rekonstrukcí historické budovy muzea, respektive s intencí ponechat na její fasádě pozůstatky po střelbě sovětských vojáků z 21. srpna jako přiznané autentické stopy dějin. Text na pamětní desce k nim odkazuje a konstatuje, že „patří k hlavním symbolům zmařeného pražského jara a snah o demokratizaci československé společnosti v roce 1968“. (Rozpaky poněkud budí formulace z první věty textu, v níž se uvádí, že průčelí budovy „bylo rozstříleno v dopoledních hodinách 21. srpna 1968 po okupaci Československa“: bylo dopoledne 21. srpna již *po* okupaci?)⁶ Obě připomínky – boskovická i pražská – tedy pracují se základní historiografickou terminologií o reformním a demokratizačním procesu, který byl násilně přerušen intervencí a okupací.

Politici pražského jara

Jen několik málo pamětních míst připomíná politiky pražského jara v souvislosti s jejich veřejným působením před okupací či během ní. Jedno z nich je věnováno bývalým funkcionářům Československé strany sociálnědemokratické, direktivně sloučené po únoru 1948 s Komunistickou stranou Československa,

3 Srv. TŮMA, Oldřich: Pamětní místa na komunismus v České republice: Dokumentace a interpretace. In: *Soudobé dějiny*, roč. 22, č. 3–4 (2015), s. 366–397, zejména s. 382–390.

4 Majitelem galerie Zwicker je ing. Miloš Pacht, který je i autorem textu.

5 Srv. Vaše návrhy na pamětní desku k srpnu 1968. In: Muzeum 3000: Zpravodajský portál Národního muzea pro třetí tisíciletí [online]. 29.08.2013 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: muzeum3000.nm.cz/rekonstrukce/vase-navrhy-na-pametni-desku-k-srpnu-1968.

6 Srv. i komentář autora „Výzvy spoluobčanům: Okupace 1968“ k připomenutí všech obětí intervence v roce 2018: [PAYNE, Petr]: Poněkud ochočený text pamětní desky na Národním muzeu. In: Okupace 1968 [online]. 01.11.2018 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: okupace.evangelnet.cz.

kteří se v roce 1968 pokoušeli o její obnovení.⁷ Pamětní deska odhalená v pražském Lidovém domě v srpnu 2009 tehdejší předsedou ČSSD Jiřím Paroubkem ztotožňuje tuto iniciativu s pokusem o obnovení demokracie v Československu. Z podnětu sociální demokracie byla před dvěma lety (v říjnu 2017) odhalena v Hodoníně na budově městského úřadu také pamětní deska Valtru Komárkovi (1930–2013) – s dedikací, v níž mezi jeho významnými životními počiny figuruje i účast na pražském jaru. Politik, který spojil své působení s touto stranou až v devadesátých letech,⁸ je však obecně vnímán spíše jako prognostik ekonomické transformace spjaté s listopadem 1989 a pozdější kritik podoby její realizace. Záměr sociální demokracie připomenout Komárka v jeho rodišti jako „jednoho z mužů roku 1989“⁹ přitom pochází již z roku 2013, kdy jej zveřejnil tehdejší předseda strany Bohuslav Sobotka, a vzbudil tehdy v Hodoníně kritiku. Nejvýrazněji ji artikulovalo místní sdružení Konzervativní strany v otevřeném dopise členům městského zastupitelstva, v němž proti zřízení pamětní desky stavělo argument, že nelze odsuzovat zločiny komunistické strany, a zároveň stavět pomníky jejím představitelům (neboť Valtr Komárek nebyl „jen řadovým“, ale „přesvědčeným celoživotním komunistou“).¹⁰ Zdá se tedy, že pozdější připomenutí Valtra Komárka jako „účastníka pražského jara“ spolu se zmínkou o jeho zakladatelském podílu na existenci Prognostického ústavu ČSAV mělo zdůraznit jeho sounáležitost s reformním proudem uvnitř KSČ a potlačit jeho jinak negativně reflektovanou předlistopadovou kariéru. Ohlasy veřejnosti zároveň ukazují na propojené vnímání pražského jara s širší reflexí doby komunistického režimu.

Dvě pamětní desky v Praze připomínají jediného československého představitele, který 27. srpna 1968 odmítl podepsat takzvaný moskevský protokol. Slovy „odmítl přijmout okupaci“ tento akt rezistence přímo zmiňuje deska, která byla z iniciativy Rady pro rozhlasové a televizní vysílání v roce 2008 instalována v budově ve Škrétově ulici, kde zasedá. V roce 1968 zde sídlil Ústřední výbor Národní fronty, jemuž František Kriegel (1908–1979) tehdy předsedal. Druhá deska, odhalená již v roce 1990 v Thomayerově nemocnici, měla být zjevně gestem symbolického odčinění za to, že Krieglův nucený odchod z politických funkcí následovalo v létě 1969 i propuštění z funkce primáře zdejší interny. Ačkoli i v Krieglově minulosti lze zaznamenat epizody, kdy se jednoznačně angažoval při nastolování

7 Srv. k tomu např. HOPPE, Jiří: *Opozice '68: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha, Prostor 2009, s. 45–134.

8 Srv. EICHLER, Patrik a kol.: *Za svobodu, spravedlnost a solidaritu: Dějiny sociální demokracie v českých zemích*. Praha, Masarykova demokratická akademie 2016, s. 90 n.

9 Viz vyjádření Bohuslava Sobotky ve zprávě ČTK ze 17. května 2013: ČSSD chce v Hodoníně pamětní desku Valtra Komárka. In: Aktuálně.cz [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: zpravy.aktualne.cz/regiony/jihomoravsky/cssd-chce-v-hodonine-pametni-desku-valtra-komarka/r~i:article:780035/.

10 Neoslavujte poradce vrahů! Otevřený dopis členkám a členům Zastupitelstva města Hodonín ve věci záměru umístit ve městě Hodoníně pamětní desku Valtru Komárkovi. In: Konzervativní strana [online]. 24.06.2013 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.konzervativnistrana.cz/nazory/nase-nazory/nazor/article/neoslavujte-poradce-vrahu.html.

Na pamětní desku Františku Krieglovi ve Škrétově ulici v Praze se finančně složili členové Rady pro rozhlasové a televizní vysílání (všechny reprodukce viz www.pametnimista.usd.cas.cz)

či udržování komunistického režimu – ve štábu Lidových milicí v únoru 1948¹¹ nebo ve vysokých stranických funkcích v roce 1968, kdy se mimo jiné stavěl proti obnovení sociální demokracie¹² – nebylo připomínání jeho odkazu v zásadě kontroverzní. Výjimkou byla diskuse o udělení čestného občanství Prahy 2 Františku Krieglovi z roku 2014. Medializovaný spor politiků, v němž se tento návrh nakonec neprosadil, však byl o Krieglovi jen zčásti – promítaly se do něj osobní animozity, sebe prezentace a v širším kontextu také postoje k dědictví disentu v polistopadové politice.¹³ Kriegel, který odmítl demontáž politiky pražského jara ještě jako čelný představitel KSČ (nejen v Moskvě, ale i v Národním shromáždění při hlasování o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu), je také vykreslován jako člověk, který se „snažil celý život napravit svůj omyl“, případně znal „rozdíl mezi kompromisy a zradou“.¹⁴

11 Srv. BAŠTA, Jiří: *Lidové milice 1948–1969: Nelegální armáda Komunistické strany Československa*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2013, s. 38 n.

12 Srv. např. JANÝR, Přemysl: *Neznámá kapitola roku 1968: Zápas o obnovení Československé sociální demokracie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 28, 32 aj.

13 Srv. např. ADAMEC, Jan: The man who stood up to Brezhnev... But was a Communist. In: *V4Revue* [on-line], 17.09.2014 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: visegradrevue.eu/the-man-who-stood-up-to-brezhnev-but-was-a-communist/.

14 Srv. mediální upoutávky na román filmového režiséra a scenáristy Ivana Fíly *Muž, který stál v cestě* (Praha, Ikar 2018).

Podobně jako u Valtra Komárka je pamětní deska věnovaná Josefu Smrkovskému (1911–1974) tradičním pamětním místem rekapitulujícím celoživotní veřejné působení významné osobnosti. Období pražského jara, kdy Smrkovský předsedal Národnímu shromáždění, tak zde tvoří součást širší prezentace jeho odkazu. Alexander Dubček (1921–1992), který v dubnu 1990 na Václavském náměstí v Praze desku Smrkovskému z titulu své funkce odhaloval (neboť Federální shromáždění bylo jejím spoluiniciátorem), by patrně jen těžko předjímal, že budoucí komemorace jeho osoby nebude na jeho roli během pražského jara vůbec odkazovat. Lze to myslím i obecně považovat za překvapivé zjištění: politika, který je v zahraničí jednoznačně vnímán jako symbol československého pokusu o „socialismus s lidskou tváří“, připomínají v České republice jen dvě pamětní místa, jež tento jeho význam zcela pomíjejí, a obě navíc vznikla ze slovenské iniciativy. Na pamětní desce instalované v roce 1998 na místě Dubčekovy tragické havárie na dálnici D1 u Humpolce, která kvůli faktické nedostupnosti může ovšem jen stěží plnit veřejnou komemorační funkci, je Dubček oceněn jako „významný evropský politik“, čímž se patrně předešlo česko-slovenskému vymezování. Pamětní deska na budově bývalého Federálního shromáždění, odhalená u příležitosti dvacátého výročí pádu komunistického režimu v roce 2009, pak jen lakonicky oznamuje, že v ní Dubček působil po listopadu 1989 ve funkci předsedy tohoto parlamentního tělesa.¹⁵

Na Slovensku je Alexander Dubček připomínán o poznání více.¹⁶ Jde vesměs o pamětní artefakty dedikované „významné slovenské osobnosti“, „slovenskému státníkovi“ a podobně,¹⁷ s výjimkou pamětní desky v Horském parku v Bratislavě, jež odkazuje konkrétně k Dubčekově roli v disentu.¹⁸ Připomíná, že se na tomto místě „v době nesvobody a útlaaku“ scházel s přáteli a společně připravovali „aktivity a texty proti totalitě“, včetně projevu, který Dubček přednesl při udělení čestného doktorátu Boloňské univerzity v roce 1988.¹⁹ V roce 2008 přijal slovenský parlament zákon o zásluhách Alexandra Dubčeka, prosazený

15 O instalaci desky se zasloužila i ČSSD, která se k Dubčekovu odkazu přihlásila rovněž udělením pamětní plakety zakladatele strany v roce 2003 (srv. MALÍNSKÝ, Jiří: Dvacet let od skonu Alexandra Dubčeka. In: Česká strana sociálně demokratická: Svoboda, spravedlnost, solidarita [online]. 14.11.2012 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://www.cssd.cz/aktualne/blogy/dvacet-let-od-skonu-alexandra-dubceka/>).

16 V rodném Uhrovcu (1995) a na nedalekém vrchu Rokoš (1996), v Trenčíně (1996), v Dubnici nad Váhom (1997) a v Bratislavě (1997, 2002, 2003).

17 Viz Mierová lúka – Alexander Dubček, areál Slavína. In: Epoque: Pamätníky [online]. 11.01.2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://pam.epocha.sk/pamaetniky-bratislava/stare-mesto/mierova-luka-alexander-dubcek-areal-slavina>; Alexander Dubček (1921–1992), Nám. Alexandra Dubčeka. In: Epoque: Pamätníky [online]. 11.01.2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://pam.epocha.sk/pamaetniky-bratislava/stare-mesto/alexander-dubcek-1921-1992-nam-alexandra-dubceka>.

18 Srv. VÍŠEK, Zdeněk: Alexander Dubček v čase přestavby. In: Listy: Dvuměsíčník pro politickou kulturu a občanský dialog, roč. 47, č. 6 (2017), s. 55–63. Dostupné též online z: www.listy.cz/archiv.php?cislo=176&clanek=061720.

19 Viz Alexander Dubček (1921–1992), horáreň v Horském parku. In: Epoque: Pamätníky [online]. 11.01.2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://pam.epocha.sk/pamaetniky-bratislava/stare-mesto/dubcek>.

stranou SMER – sociálna demokracia a přijímaný nejednoznačně, obdobně jako v České republice *Lex Havel* (2012). *Lex Dubček* je z hlediska sledované problematiky neobvyklý tím, že normativně vstupuje do již existující komemorace. Stanovuje totiž, že Dubčekova busta, jež byla před budovou Národní rady Slovenské republiky odhalena 20. srpna 2002, bude doplněna o pamětní desku se závazným textem: „Alexander Dubček se zasloužil o demokracii, o svobodu slovenského národa a o lidská práva.“²⁰

Absence jakékoli ryze „české“ připomínky „prvního muže pražského jara“²¹ ve veřejném prostoru jen podtrhuje distanci, která se v listopadové revoluci a v prvních letech demokratické transformace vůči dědictví osmašedesátého roku prosadila.²² U příležitosti dvacátého výročí Dubčekovy předčasné smrti se k tomu v rozhovoru s Petrem Zídkem vyjádřil bývalý český premiér a předseda Senátu Petr Pithart: „V listopadu 1989 jsme pražské jaro nechali stranou. Po letech mě napadá, že to asi nebylo úplně spravedlivé a chytré. Ale o to se přičinili lidé jako Dubček, kteří těch dvacet let mlčeli. Neprokážali, že za své myšlenky jsou ochotni něco obětovat.“²³ Uvážíme-li nezanedbatelnou aktivitu reformních komunistů v exilu i v disentu, je myslím tato argumentace podána i s odstupem s příliš malou mírou reflexe.

Intervence

Rezervovaný vztah k politickým představitelům pražského jara vynikne obzvlášť v porovnání s reakcí na srpnovou intervenci, jež snad stále zůstává do značné míry celospolečensky sjednocující událostí. Ačkoli tehdy se ulice a náměstí plnily transparenty a nápisy, které politikům pražského jara jednoznačně vyjadřovaly podporu,²⁴ dnes už součástí paměti nejsou. Ve společenské paměti zůstává živý zejména obraz spontánních projevů veřejnosti, která se semkla v odporu proti agresorům. I komemorace obětí intervence je vnímána tímto prizmatem

20 Deska však podle všeho dosud instalována nebyla a bustu stále označuje jen původní dedikační nápis.

21 BENČÍK, Antonín: *Téma: Alexander Dubček*. Praha, Křesťanskosociální hnutí 2012 (2., doplněné vydání).

22 Srv. např. GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Rozdělení minulosti: Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha, Knihovna Václava Havla 2011; TŮMA, Oldřich: Alexander Dubček – československý politik. In: *Soudobé dějiny*, roč. 25, č. 3–4 (2018), s. 391–399.

23 Dubček je křižovatkou mnoha velkých problémů. In: *Lidové noviny* (3.11.2012), příloha *Orientace*, s. 26.

24 Srv. např. *Sedm pražských dnů: 21.–27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha, Historický ústav ČSAV 1968. Kolektivní publikace Historického ústavu, vydaná znovu v roce 1990, vznikla pod vedením Milana Otáhal a Viléma Prečana.

celospolečenského odporu, a to i v případech, kdy k jejich usmrčení došlo za jiných okolností.²⁵

V Praze a v Plzni se připomíná odhodlání pracovníků Československého rozhlasu udržet vysílání v éteru stejně jako bránit budovy redakcí před obsazením sovětskými vojáky. Na svobodné vysílání krajského studia Československé televize, včetně účasti Václava Havla a herce Jana Tříska, odkazuje pamětní deska na vrcholu hory Ještěd nad Libercem. V Praze se u budovy Českého rozhlasu na Vinohradské třídě připomínají i mrtví. Pamětní deska z roku 1993 je vnímána jako ústřední pietní místo obětí srpnové intervence obecně; okolí budovy rozhlasu je místem, kde zahynulo, popřípadě bylo zraněno a na následky později zemřelo, nejvíc československých občanů. V den výročí intervence se zde konají pravidelně vzpomínkové obřady za účasti ústavních činitelů státu. K padesátému výročí Srpná '68 byla původní deska doplněna o další dvě jména.²⁶

Obětím intervence armád Varšavské smlouvy je v České republice věnováno sedmáct pamětních míst,²⁷ na nichž je zmíněno celkem třiačtyřicet jmen. Znamená to, že zdaleka ne všechny oběti jsou veřejně připomínány, a to ani ty, které zahynuly v období mezi 21. srpnem a 18. říjnem, kdy byla v Národním shromáždění ratifikována smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československa.²⁸ V některých případech jde o reinstalace památníků z roku 1968, které pod tlakem „normalizačního“ režimu postupně z veřejného prostoru zmizely. Takovým příkladem je pomníček na památku studentky Marie Charouskové, zastřelené sovětským vojákem 26. srpna na stanici tramvaje v Praze na Klárově. Na místě události byl instalován na podzim 1968, o rok později odstraněn nápis a poté i celé pietní místo, jež bylo obnoveno v prosinci 1989. V roce 1993 zde jako symbolický výraz omluvy za intervenci položil květiny prezident Ruské federace Boris Jelcin.²⁹

25 Bylo tomu tak zejména při dopravních nehodách mimo místa shromážděných protestujících občanů, tj. v případech, kdy civilní osoby zemřely při izolovaných srážkách s vozidly okupačních jednotek (srv. BARTA, Milan – CVRČEK, Lukáš – KOŠICKÝ, Patrik – SOMMER, Vítězslav: *Oběti okupace: Československo 21. srpen – 31. prosinec 1968*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2008; PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop: *Okupace 1968 a její oběti: Nové pohledy na invazi armád Varšavské smlouvy do Československa roku 1968, počátek okupace a její oběti*. Praha, Vojenský historický ústav 2017).

26 Upravená deska nově zmiňuje sedmáct osob. Komemoruje i dvě původně chybějící oběti (Pavla Albrechta a Miroslava Málka), zároveň ale na ní bylo ponecháno jméno Jindřicha Krahulce, který byl ve skutečnosti zastřelen na Karlově náměstí.

27 V Brně (3), Bučovicích, Desné, Jičíně, Liberci, Omicích (Josefu Zemličkovi, který zemřel v Brně), v Praze (7) a Prostějově (2).

28 Do 18. října 1968 zahynulo v souvislosti s okupací 115 občanů Československa, z toho na území dnešní České republiky téměř osmdesát.

29 Srv. TOMEK, Prokop: Zřejmě vytáhla deštník, voják samopal: Další zbytečná oběť okupace. In: *idnes.cz* [online], 31.08.2018 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.idnes.cz/technet/vojenstvi/tankocaching-projekt-technet.A180830_112136_vojenstvi_mla.

28. říjen 1968

Dva měsíce po okupaci a dva týdny po legalizaci pobytu okupačních vojsk v Československu probíhaly v republice oslavy padesátého výročí československé samostatnosti. Osmadvacátý říjen 1968 byl spojen se dvěma festivity, jež v dobové situaci měly zřetelný protiokupační podtext.³⁰ Jednou bylo zasazování pamětních stromů, v souladu s tradicí znovuoživenou za Francouzské revoluce a adoptovanou při vzniku Československé republiky; k vysazování Stromů svobody v roce 1968 dal podnět Sbor ochrany přírody při Společnosti Národního muzea. Invaze však kontext této společenské vzpomínkové akce, do níž se zapojily obce a města, školy, obnovené skautské organizace i veřejnost, zásadně změnila. Ačkoli politický podtón mělo otupit přejmenování nových obecních dominant na Stromy republiky, jejich zasazování bylo přirozeně vnímáno jako akt protestu obyvatel okupované země. Počátkem „normalizace“ byly některé z nich odstraňovány, nebo alespoň desky a kameny, které na jejich existenci upozorňovaly. Naopak po roce 1989 byla k již vzrostlým stromům instalována nová označení a některé nesou explicitní dedikaci, že byly zasazeny „na protest proti okupaci“. Mnohé nové dedikace na osmašedesátý se objevily v souvislosti s projektem Stromy svobody 1918–2018.³¹

Druhou občanskou iniciativu představovalo obnovování pomníků prezidenta Masaryka. Nejméně třicet měst a obcí odhalilo, respektive reinstalovalo během pražského jara připomínky TGM; některé se objevily již na jaře, další ve dnech okupace, i když se původně chystaly k výročí republiky.³² V Hodoníně přípravy odhalení vzbudily nelibost sovětských jednotek a místní občané je přesvědčovali, že jde o sochu komunisty protežovaného národního spisovatele Aloise Jiráska. Socha prvního prezidenta zde vydržela do roku 1977,³³ zatímco v Sušici, kde byla instalována až v květnu 1969, přečkala „neoznačená“ celou dobu „normalizace“ (kdy se ve městě tiše předstíralo, že socha rovněž zpodobňuje Aloise Jiráska, případně šumavského rodáka Karla Klostermanna).³⁴ Připomínky TGM nenesou jen paměť na pražské jaro, ale (pomineme-li německou okupaci) i na období

30 Ve větších městech proběhly ovšem také přímé protiokupační protesty (viz PEJČOCH, I. – TOMEK, P.: *Okupace 1968 a její oběti*, s. 59 n.; autoři připomínají i protesty během oslav 7. listopadu 1968, kterých se účastnili většinou studenti – s. 75–81).

31 Viz Stromy svobody 1918–2018 [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: www.stromysvobody.cz.

32 Srv. např. tematický web Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v.v.i. <http://tg-masaryk.cz/>.

33 Srv. SKALICKÝ, Jaroslav: Jednou ji odstranili nacisté, dvakrát komunisté: Masarykova socha v Hodoníně stále stojí. In: iROZHLAS.cz [online], 14.09.2017 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/jednou-ji-odstranili-naciste-dvakrat-komuniste-masarykova-socha-v-hodonine-stale-stoji_1709141321_pj; viz též ŠAŠINKA, Ludvík: Osudy sochy T. G. Masaryka a 21. srpen 1968. In: *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, č. 18 (2009), s. 72–74.

34 Srv. ŠVEC, Otakar: Pomník Tomáše Garrigua Masaryka v Sušici. In: Socharstvi.info: Informační portál, věnovaný modernímu a současnému sochařství v České republice [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: <http://www.socharstvi.info/realizace/pomnik-tomase-garrigue-masaryka-v-susici/>.

komunistického režimu, kdy byly z ideologických důvodů odstraňovány před osmašedesátým i po něm. Pohnuté osudy opakovaně instalovaných, deinstalovaných a reinstalovaných Masarykových pomníků v některých městech tematizují nápisy na podstavcích či na doplňujících pamětních deskách,³⁵ v dalších městech se dříve stržené pomníky reinstalovaly teprve v rámci stoletých oslav republiky na podzim 2018.

Fotografie nápisu na pomníku TGM ve Valašském Meziříčí koluje na sociálních sítích s komentářem „Československo v kostce“

Živé pochodně

Ústřední paměť na pražské jaro a invazi, alespoň co do počtu komemorací, je spojena s takzvanou pochodní č. 1. Janu Palachovi jsou dedikovány dvě desítky pamětních míst, včetně nově otevřeného památníku v rekonstruovaném rodném domě ve Všetatech, jehož součástí je i nová expoziční budova. Již za „normalizace“ se místy paměti staly hroby Jana Palacha v Praze na Olšanech a ve Všetatech,³⁶ a také dvě lesní mohyly, založené a postupně budované na jeho památku: na Vysokém

35 Srv. např. nápis na pomníku TGM ve Valašském Meziříčí: POSTAVEN 1925 / ZRUŠEN 1940 / OBNOVEN 1946 / ZRUŠEN 1950 / OBNOVEN 1968 / ZRUŠEN 1974 / OBNOVEN 1990 /.

36 K vynucenému přestěhování Palachových ostatků z Olšanských hřbitovů srv. BLÁŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol.: *Jan Palach '69*. Praha, Filozofická fakulta

vrchu, dominantě Křivoklátské vrchoviny, a pod vrcholem hory Smrk v Moravskoslezských Beskydech. Stejně tak tomu bylo s hrobem Jana Zajíce ve Vítkově. Na Václavské náměstí se paměť sebeobětování obou studentů vrátila bezprostředně po 17. listopadu 1989, kdy zde spontánně vznikla improvizovaná připomínka a později již trvalé instalace – pamětní deska z počátku devadesátých let pod sochou sv. Václava a pomník v dlažbě pod Národním muzeem z roku 2000. Na Alšově nábřeží v těsném sousedství Palachova náměstí (přejmenovaného spontánně v lednu 1969 a trvale v prosinci 1989) byl v lednu 2016 instalován impesivní pomník *Dům matky* a *Dům syna*, dedikovaný Janu Palachovi a jeho matce Libuši Palachové americkým architektem a sochařem českého původu Johnem Hejdukem. V Legerově ulici připomíná od roku 2014 „guerillová“ streetartová komemorace vytvořená výtvarníkem Otakarem Duškem Palacha společně s farářem Josefem Toufarem na domě bývalé nemocnice, kde oba zemřeli. Paměť Jana Palacha se propojuje i s pamětí pádu komunistického režimu v listopadu 1989, odvíjejícího se od protestů během takzvaného Palachova týdne, a protiokupační kontext jeho činu se aktualizuje i nadále, soudě podle jeho jména, které kdosi napsal rudou barvou na nový pomník „padlým vojínům internacionalistům a mírotvorcům“ na Olšanských hřbitovech po jeho odhalení v roce 2014 ruskou komunitou v Praze.³⁷

Ačkoli úmysl zápalné oběti byl zpochybňován již u Palacha a Jana Zajíce,³⁸ u dalších „živých pochodní“ se tak dělo v mnohem větší míře. Poukazování na jiné než politické motivy, snaha omezit a kontrolovat způsob informování o těchto činech a spolu s tím mlčení oficiálních médií během dalších dvou desetiletí dlouhodobě ovlivňovaly vytváření kolektivní paměti. Povědomí o činech Jana Palacha, Jana Zajíce a v omezené míře také Evžena Pločka udržoval literárně československý exil a disent³⁹ a takto je převzala společnost bezprostředně po listopadu '89⁴⁰ (jakkoli profil „zamlčené oběti“, dospělého otce rodiny a komunisty,

Univerzity Karlovy – Ústav pro studium totalitních režimů – Togga 2009, s. 512–568. Viz též webová stránka www.janpalach.cz/cs/default/jan-palach/akcehrob.

37 Památník sovětských vojáků na Olšanech „ozdobil“ červený nápis Jan Palach. In: *Lidovky.cz* [online], 26.03.2014 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.lidovky.cz/pamatnik-sovetskych-vojaku-na-olsanech-ozdobil-cerveny-napis-jan-palach-1o3-/zpravy-domov.aspx?c=A140326_171459_ln_domov_pvr.

38 Srv. účelovou konstrukci o tzv. studeném ohni, s níž veřejně vystoupil člen ÚV KSČ Vilém Nový (viz LEDERER, Jiří: *Jan Palach: Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha, Novinář 1990, s. 126–128; dále viz Soudní proces: In: Jan Palach: Multimediální projekt Univerzity Karlovy [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: <http://www.janpalach.cz/cs/default/jan-palach/proces>).

39 Srv. SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Curych, Konfrontation 1980; LEDERER, Jiří: *Jan Palach: Ein biografischer Bericht*. Zürich, Unionsverlag 1982 (česky 1990, viz pozn. 38); KANTŮRKOVÁ, Eva: Zamlčená oběť Evžena Pločka z Jihlavy. In: *Alternativa: Revue pro nezávislou politiku* [samizdat], č. 2 (1989), s. 15–19. Dostupné též online na webu Československého dokumentačního střediska: csds.cz/cs/g6/4812-DS.html.

40 Viz MAZÁČOVÁ, Barbara – POKORNÁ, Veronika – SUCHÁNEK, Pavel (ed.): *Ve jménu života vašeho...* Praha, Univerzita Karlova – Karolinum 1990.

Plastiky připomínající Jana Palacha a jeho matku jsou dokladem mezinárodního ohlasu Palachova činu

příliš nekorespondoval se studentskými pochodněmi 1 a 2).⁴¹ Zahrnutí Pločkova odkazu pak stvrdilo odhalení pamětní desky na hlavním jihlavském náměstí v roce 1990, jehož se zúčastnil i Alexander Dubček. Vžité označení Evžena Pločka za pochodeň č. 3⁴² současně znamená, že přetrvávají nejednoznačná hodnocení činu Josefa Hlavatého, jenž do širšího povědomí (spolu s dalšími) vstoupil až po pádu komunistického režimu.⁴³ Symptomaticky je demonstrovala výstava „Jan

41 Srv. PAVLÍČKOVÁ, Tereza: Jihlava 1969, protest Evžena Pločka. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 11. Praha, Archiv bezpečnostních složek 2013, s. 135–155. Viz též ČERNÝ, Milan: Živé pochodně v roce 1969. In: *Česká a slovenská psychiatrie*, roč. 99, č. 7 (2003), s. 360–365. Podle autora, který dobově analyzoval 29 (!) pokusů o sebeupálení v českých zemích od ledna do dubna 1969, spojovala jen činy Palacha, Zajíce a Pločka nadosobní politická motivace, resp. nepochybně altruistický charakter jednání. Ploček prý na Palacha přímo nenavazoval; jeho obět na Pločka sice silně zapůsobila, sám ale takový čin původně neschvaloval.

42 Viz např. BENČÍK, Antonín: Kolik živých pochodní. In: *Přísně tajné! Literatura faktu*, roč. 4, č. 3 (2000), s. 127–136; ZÍDEK, Petr: Záhada živé pochodně č. 3: Evžen Ploček si v krabici nechal jedinou sirku. In: *Lidovky.cz* [online], 08.12.2015 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.lidovky.cz/lide/pohnute-osudy-ziva-pochoden-c-3-evzen-plocek-si-v-krabice-nechal-jedinou-sirku.A151207_214303_lide_ELE.

43 Srv. BLAŽEK, Petr: První následovník: Sebeupálení Josefa Hlavatého 20. ledna 1969. In: *Paměť a dějiny*, roč. 7, č. 1 (2013), s. 95–102.

Palach 1969/2019“, která Hlavatého na jedné straně ukazovala jako člověka se značnými osobními problémy (a jeho čin „byl proto širší veřejností odsouzen“), na druhou stranu jej zařazovala mezi případy sebeupálení z politických důvodů.⁴⁴ V Plzni se smrt pětadvacetiletého dělníka poprvé oficiálně připomínala až padesát let poté, město nicméně o zřízení trvalé památky i nadále neuvažuje.⁴⁵

Zmíňme v této souvislosti přístup ke komemoraci Michala Lefčíka⁴⁶ na Slovensku, neboť i tento případ sebeupálení provázeli pochybnosti, respektive potřeba jednoznačného historického zhodnocení. Devatenáctiletého vojína základní služby, který se 11. dubna 1969 upálil na náměstí Osvoboditelů v Košicích (tedy na místě, kde se v srpnu 1968 odehrály nejprudší protesty proti okupaci), mohla připomínat pamětní deska už několik let. Iniciovalo ji košické občanské sdružení, její instalaci v roce 2010 však pozastavil tehdejší primátor, který požadoval přezkoumání případu odbornou komisí; sdružení pak desku provizorně vystavilo během pietního shromáždění následujícího roku. V roce 2015 zde byla z jiného podnětu instalována nová deska, která však bez příslušných povolení vydržela na místě jen několik dní. Obě připomínaly Lefčíkovu smrt jako protest proti okupaci.⁴⁷ Dodejme, že náměstí dominují dvě připomínky druhé světové války – pomník neznámého protifašistického bojovníka a protilehle situovaný památník rudoarmějcům padlým při osvobozování Košic, z něhož v roce 2017 na výročí okupace skupina aktivistů odstranila komunistické symboly.⁴⁸ Je tedy zřejmé, že instalaci pamětní desky Michalu Lefčíkovi brání i protichůdně vyznívající odkazy k minulosti spojované s tímto prostorem.

Již od roku 1994 se na nádvoří vsetínského zámku připomíná sebeupálení Bohumila Peroutky 28. října 1969. Pamětní desku iniciovalo zdejší vlastivědné muzeum,

44 Srv. panely „Domácí následovníci Jana Palacha“ a „Živé pochodně v sovětském bloku“. Výstavu na Václavském náměstí v Praze (16.–30. ledna 2019) zorganizovaly Ústav pro studium totalitních režimů, Národní muzeum, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy a Umění bez bariér, autorsky se na ní podíleli Petr Blažek, Patrik Eichler a Jakub Jareš.

45 BLAŽEK, Ivan: V Plzni uctili prvního následovníka Jana Palacha Hlavatého. In: *Novinky.cz* [online], 20.1.2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.novinky.cz/domaci/495016-v-plzni-uctili-prvniho-nasledovnika-jana-palacha-hlavateho.html. Srv. BLAŽEK, P.: První následovník.

46 Srv. FURMANIK, Martin: Samoupálenie vojaka Michala Lefčíka 11. apríla 1969 v Košiciach v kontexte doby. In: HRADECKÝ, Tomáš – HORÁK, Pavel – BOŠTÍK, Pavel (ed): *České, slovenské a československé dějiny 20. století*, sv. 9. Ústí nad Orlicí, Oftis 2014, s. 405–416; BLAŽEK, Petr (ed.): Slovenský následovník? Šest dokumentů sebeupálení Michala Lefčíka v Košicích 11. dubna 1969. In: *Paměť a dějiny*, roč. 8, č. 1 (2014), s. 58–68.

47 [red.]: Pripomenuli si upálenie vojaka Lefčíka. In: *Korzář Košice* [online], 13.04.2011 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: kosice.korzar.sme.sk/c/5848873/pripomenuli-si-upalenie-vojaka-lefcika.html; [red.]: Bol Lefčík košickým Palachom? In: *Košice: Dnes* [online], 21.08.2015 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: kosicednes.sk/pribehy/bol-lefcik-kosickym-palachom/.

48 Srv. KORDA, Eugen: V Košiciach strhli z pamätníka padlým vojakom kosáky a kladivá. In: *Týždeň* [online], 21.08.2017 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.tyzden.sk/spolocnost/41936/v-kosiciach-strhli-z-pamatnika-padlym-vojakom-kosaky-a-kladiva/?ref=ref.

jehož pracovníkem a ředitelem Peroutka byl.⁴⁹ V roce 2009, kdy byl v Archivu Ministerstva vnitra ČR nalezen jeho dopis na rozloučenou, natočila o tomto vsetínském intelektuálovi Česká televize dokument⁵⁰ a o deset let později byl uveden mezi Palachovými následovníky na zmíněné výstavě „Jan Palach 1969/2019“ (nikoli však bez výhrady). Přesto jeho osudy zůstávají alespoň částečně známy jen v regionálním měřítku.⁵¹ K výčtu pamětních míst věnovaných protestním aktům sebeupálení je třeba zařadit i pomník „první živé pochodní východního bloku“ Ryszard Siwieci, který byl z iniciativy Ústavu pro studium totalitních režimů odhalen v srpnu 2010 před budovou této instituce na pražském Žižkově.⁵²

Otázka komemorace protestních aktů sebeupálení – jak se ukazuje – se s rostoucím odstupem od Listopadu '89 spíše komplikuje než naopak. Souvisí to na jedné straně s opakujícími se publicistickými výčitkami typu „pamětní desku stále nemá“, na druhé straně s požadavkem „nezpochybnitelného“ výkladu a jednoznačné odpovědi, kolik bylo v Československu živých pochodní následujících čin Jana Palacha, které však historici nemohou vždy dát.

Srpen 1969

Paměť pražského jara se uzavírá připomínáním obětí srpna 1969.⁵³ Protesty k prvnímu výročí okupace měly, jak známo, pět obětí.⁵⁴ Jakkoli tyto případy

49 Srv. nejnověji MAŠLÁŇ, Pavel: Bohumil Peroutka: Život muzejního pracovníka. In: *Valašsko: Vlastivědná revue*, č. 42 (2019), s. 9–12.

50 *Vsetínská pochodeň* (2009), režie Ivan Bareš. Dokument byl odvysílán v roce 2014 v rámci cyklu „Neznámí hrdinové“ a je online dostupný na webové stránce České televize <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/209452801390016-vsetinska-pochoden>.

51 Bohumil Peroutka chtěl „zastavit“ nastupující „normalizaci“ otevřeně kritickým článkem bilancujícím k výročí 28. října jedenapadesátiletou existenci Československa. K sebeupálení ve výroční den se rozhodl poté, co se Okresní výbor KSČ ve Vsetíně usnesl, že jeho publikování (text prošel cenzurou a vyšel 22. října 1969 v deníku *Nové Valašsko*) bude stát autora i redakci novin zaměstnání. V dopise na rozloučenou, reprodukovaném ve filmovém dokumentu, vysvětlil čin následovně: „Umírám s myšlenkou, že všechno to krásné a dobré, co bylo v našem státě započato v minulém roce, bude dovedeno ke zdárnému konci. I když má smrt je motivována jinak než smrt Jana Palacha, snad postačí pomoci věci, které jsem nemohl pomoci svým životem.“ (*Tamtéž.*)

52 Srv. KAMIŇSKI, Łukasz: První živá pochodeň ve východním bloku: Ryszard Siwiec (1909–1968). In: BLAŽEK, P. – EICHLER, P. – JAREŠ, J. a kol.: *Jan Palach*, 69, s. 115–127 (viz pozn. 36). Viz též STACH, Sabine: An Ordinary Man, a National Hero, a Polish Palach: Some Thoughts on the Memorialization of Ryszard Siwiec in the Czech-Polish Context. In: *Acta Poloniae Historica*, sv. 113 (2016), s. 295–313.

53 Srv. TŮMA, Oldřich – JAROŠ, Oldřich – KOUDELKA, František – NOSKOVÁ, Alena (ed.): *Srpen '69: Edice dokumentů*. Praha, Maxdorf 1996; BARTA, Milan – BŘEČKA, Jan – KALOUS, Jan: *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2012.

54 Autoři nové publikace k nim přičítají i dvě oběti dopravních nehod, ke kterým došlo v souvislosti s výjezdem motorizované techniky nasazované proti demonstracím (viz POVOLNÝ,

padají plně na vrub zásahů československých ozbrojených složek proti demonstrantům a dalším občanům v ulicích, jsou vnímány jako nedílná součást paměti intervence a okupace. Demonstrace se ostatně spojovaly s připomínáním obětí z osmašedesátého roku, například v Liberci či v Brně, kde se v okamžité reakci na zprávy o nových mrtvých v Praze pokusil upálit devatenáctiletý Jan Polášek.⁵⁵ Oba mladí lidé zastřelení v Brně (Danuše Muzikářová a Stanislav Valehrach) jsou společně se zdejšími oběťmi intervence připomínáni již od počátku devadesátých let. Na vzniku umělecky jednotně pojatých desek umístěných v autentických lokalitách se podílel magistrát města. V Praze na dlouholetou netečnost komunálních politiků zareagoval spolek zřízený za účelem komemorace, jak prozrazuje i jeho název Pomníky obětem bezpráví. Z jeho iniciativy a za přispění veřejnosti vznikly pamětní desky Bohumilu Siřínkovi (2015) a s odstupem také Vladimíru Krubovi a Františku Kohoutovi (2019).⁵⁶

V Brně je připomínána Danuše Muzikářová již třemi pamětními deskami, poslední byla odhalena u příležitosti 30. výročí pádu komunistického režimu.

Exil

Karlu Krylovi (1944–1994), autoru a interpretovi balad, kterými jako jeden z prvních vyjádřil pocity okupované země a umožnil celým generacím identifikovat se s tímto určujícím prožitkem, je v českém veřejném prostoru věnováno více než deset pamětních míst. Tak vysoký počet je jistě ovlivněn i tím, že Kryl patří k osobnostem, které odešly předčasně, a proto společnosti citelněji chybí. Z nich však jen jediná (v Kroměříži z roku 2015) explicitně připomíná básníka a písničkáře jako symbol pražského jara a Srpna '68, současně ale i Listopadu '89, což je ostatně symptomatické.

Daniel a kol.: *Den hanby 1969: 21. srpen 1969 v ulicích českých a moravských měst*. Praha, Mladá fronta 2019).

55 Viz BŘEČKA, Jan: Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme... Průběh demonstrací 21. a 22. srpna 1969 v Brně. In: *Paměť a dějiny*, roč. 3, č. 3 (2009), s. 33–48, zde s. 39. K opatřením, která měla zabránit připomínání obětí srpna 1968 v pasáži Beta v Brně, viz BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal: *Brno okupované: Průvodce městem v letech 1968–1969*. Brno, Host 2018, s. 148.

56 Srv. stránku sdružení Pomníky obětem. In: Facebook [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: <https://www.facebook.com/pomnikyobetem/>; Srpen 1969 [online]. © 2018 KUKLIK.CZ [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.srpen1969.cz.

Socha básníka a písničkáře Karla Kryla v Ostravě vzbudila polemiku o praxi vedení města, které na několik nových děl instalovaných ve veřejném prostoru nevypsalo výběrové řízení

Dvojverší „už jsme tu osaměli, / z kříže se nesnímá“ na nejstarší desce v Novém Jičíně z roku 1995 může být vnímáno v dobovém kontextu jejího vzniku (tj. společnost osaměla, protože básník zemřel), ale i v dalších významových vrstvách. Jde o citaci z básně, kterou Kryl v narážce na dobovou situaci napsal v roce 1969 o bitvě na Bílé hoře.⁵⁷ Symbolika Bílé hory⁵⁸ odkazuje nejen k bitvě samé, v níž se Češi a Moravané neubránili přesile zahraničních vojsk, ale i k následné změně politického režimu a k fenoménu pobělohorské emigrace. Exil je také silné téma prostupující paměť potlačení pražského jara, které se ve veřejném prostoru připomíná skrze konkrétní osobnosti, jež Československo po okupaci opustily. V případě komemorace Karla Kryla je také zprostředkovaně vyjádřeno na starší pamětní desce v Kroměříži (z roku 1996), kde vrstvený obrys kytary symbolizuje skutečnost, že básníkův hlas a zpěv bylo dlouho možné slyšet již jen na vlnách zahraničních rozhlasových stanic. Mnohovrstevnatou symboliku nese i nejnovější připomínka z roku 2018, jež byla odhalena ke Dni památky obětí komunistického režimu (výročí popravy Milady Horákové) 27. června před budovou ostravské redakce rozhlasu, kde

Kryl započal s nahráváním desky *Bratříčku, zavírej vrátka*.⁵⁹ Hlavními atributy první sochy básníka jsou chybějící náramkové hodinky (symbol pomíjivosti času) a krabice, již drží v podpaží a která odkazuje na jeho odchod i návrat – návrat do země, která se brzy začala ubírat směrem, s nímž Kryl bytostně nesouhlasil (symbol napůl rozříznuté státní vlajky).⁶⁰

57 KRYL, Karel: *Bílá hora* (1969). In: TÝŽ: *LP Rakovina*. München, Primaphon 1969.

58 Srv. KOLDINSKÁ, Marie: Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století. In: MIKULEC, Jiří – POLÍVKA, Miloslav (ed.): *Per saecula ad tempora nostra: Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Praha, Historický ústav AV ČR 2007, s. 934–939.

59 KRYL, Karel: *LP Bratříčku, zavírej vrátka*. Praha, Panton 1969.

60 K diskusi o uměleckém pojetí sochy srv. MOTÝL, Ivan: Velká anketa: Jak vnímají osobnosti novou sochu Karla Kryla v Ostravě? Zbytečná, malá, dokonalá. In: *ostravan.cz* [online], 14.07.2018 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: [www.ostravan.cz/49673/velka-anketa-jak-vnimaji-osobnosti-novou-sochu-karla-kryla-v-ostrave-zbytecna-mala-dokonalá/](http://www.ostravan.cz/49673/velka-anketa-jak-vnimaji-osobnosti-novou-sochu-karla-kryla-v-ostrave-zbytecna-mala-dokonal/).

Nejnovější iniciativy k padesátému výročí událostí let 1968 a 1969 a k třicátému výročí pádu komunistického režimu dokazují, že paměť pražského jara není uzavřená. Je prostoupena apelem nezapomínat na období, na něž je snad společnost stále hrdá a které dosud představuje jednotící prvek kolektivní paměti. Řadí se k nim i poslanecká iniciativa napříč politickými stranami (s výjimkou Komunistické strany Čech a Moravy), která zařadila 21. srpen mezi významné dny a bude se připomínat jako Den památky obětí invaze a následné okupace vojsky Varšavské smlouvy.⁶¹ Téma pražského jara vstoupilo také do oslav třicátého výročí Listopadu '89. Četná nově odhalená pamětní místa komemorují nejen revoluční dění podzimu 1989 či jeho odkaz, ale i události spojené s intervencí: pamětní deska věnovaná gymnastce Věře Čáslavské v Šumperku připomíná její „tichý protest“ na olympijských hrách v Mexico City, v Brně vznikly dvě nové připomínky Danuše Muzikářové, odkazující k tvrdému potlačení zdejších protiokupačních demonstrací v srpnu 1969.

Paměť pražského jara, jakkoli se s rostoucím časovým odstupem stává součástí širší reflexe poválečné minulosti, je stále formována vzdorem vůči oficiálnímu „normalizačnímu“ výkladu o takzvané internacionální pomoci. Obsahuje zřetelný protisovětský (či protiruský) osten a dominují jí komemorace obětí intervence a „živých pochodní“, jež nesměly být po Srpnu '68 a před Listopadem '89 připomínány. Citlivost české společnosti vůči aktům, které považuje za manipulaci s pamětí osmašedesátého roku, neutuchává. Vyjevuje se opakovaně, zejména v kontextu česko-ruského vymezování.

Kromě již zmíněných reakcí na „internacionalistický“ pomník v Praze na Olšanech se to týká již dlouhodobě také sporu o „normalizační“ pomník maršála Štěpána Koněva v Praze-Bubenči a jeho vandalizování ve výroční dny okupace. Po sérii protestů a občanských iniciativ žádajících jeho odstranění zde 21. srpna 2018 představitelé Prahy 6 odhalili nové pamětní desky připomínající mimo jiné maršálův údajný podíl na intervenci z roku 1968.⁶² Vyhrocený konflikt mezi jeho zastánci a odpůrci pronikl nejen do komunální politiky v podobě volebního sdružení Občané za odstranění pomníku Koněva,⁶³ neúspěšně kandidujícího v podzimních volbách do zastupitelstev obcí, ale i do diplomacie mezi Českou republikou a Ruskou federací.⁶⁴

61 Novelu zákona o státních svátcích schválily obě komory parlamentu na podzim 2019. Vyjádření místopředsedy KSČM Stanislava Grospiče, který návrh kritizoval účelovým rozporováním terminologického označení zásahu cizích vojsk („nejednalo se o okupaci“) a manipulativním používáním historických statistik s cílem bagatelizovat oběti invaze („byly to vesměs oběti dopravních nehod“), vyvolalo vlnu negativních ohlasů. (Srv. GROSPÍČ, Stanislav: 21. srpen 1968 nebyla okupace. In: Český rozhlas Plus [online], 25.10.2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/stanislav-grospic-21-srpen-1968-nebyla-okupace-8096042>.)

62 „Vysvětlující“ pamětní desky v češtině, ruštině a angličtině tematizují i Koněvovu účast v potlačení maďarského povstání roku 1956 a při vztyčení Berlínské zdi v roce 1961.

63 Viz AntiKonev. In: Facebook [online]. [Cit. 2019-11-25.] Dostupné z: www.facebook.com/AntiKonev/. Stránka referuje i o aktuálním dění kolem pomníku.

64 Srv. např. ZÍDEK, Petr: Ruce pryč od Koněva. In: *Lidové noviny* (28.8.2019), s. 8. Dostupné také online z: www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20190828/281672551608485.

K padesátému výročí intervence se také již poněkoliakáté objevilo torzo tanku (s bílým okupačním pruhem) v Praze na Smíchově.⁶⁵ Jde o instalaci výtvarníka Davida Černého, jehož známý happening z roku 1991 vedl k odstranění pomníku sovětským tankistům instalovaného na tomto místě v roce 1945.⁶⁶ Torzo určitý čas sousedilo s novým artefaktem z roku 2010, vracejícím před Justiční palác paměť událostí roku 1945. Snadno přehlédnutelná deska usazená do travnaté plochy poblíž místa, kde stával tank č. 23, je dedikována všem, kteří položili životy v květnu 1945 při osvobození Prahy 5. Rovněž pamětní desky se symbolem černého šeríku, jimiž v roce 2018 vstoupila nejvýrazněji do veřejného prostoru další iniciativa spolku Pomníky obětem bezpráví,⁶⁷ propojují paměť na sovětské tanky v ulicích v roce 1945 a 1968. Vracejí nás do obrazu prvních dnů intervence, kdy sověští vojáci opět přišli, „však ne tak jako včera, dnes už bez šerfků“.

Dosud opomíjeným obětem srpna 1968 a 1969 věnoval spolek Pomníky obětem bezpráví artefakty se symbolem černého šeríku, respektive chybějícími kostkami v dlažbě (Praha, 2015–2019)

65 Srv. NUC, Jan: Na náměstí Kinských je opět torzo tanku od Davida Černého. In: *iDnes* [online], 21.08.2018 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: praha.idnes.cz/david-cerny-namesti-kinskych-ruzovy-tank-praha-fr3-/praha-zpravy.aspx?c=A180821_092239_praha-zpravy_nuc. Na podzim 2018 byl artefakt přestěhován na protilehlou stranu náměstí, směrem ke vchodu do Kinského zahrady.

66 Srv. KOKOŠKA, Stanislav: Smíchovský tank: Stručná historie pomníku s několika významy. In: HASIL, Jiří – HRDLÍČKA, Milan (ed.): *Psáno do oblak: Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*. Praha, Karolinum 2011, s. 205–212; KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: Smíchovský tank: Jsem zvláštní pomník, a já to vím. In: *Dějiny a současnost*, roč. 27, č. 1 (2005), s. 10.

67 Srv. Černé šerfký 1968: Pamětní desky obětem okupace [online]. © 2018 KUKLIK.CZ [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: www.cerneseriky.cz.